

[...]

vedély. Szerencsésnek mondhatom magam: amennyiben az élet egy Bildungsroman (fejlődésregény; szakadatlan tanulási folyamat), eddig minden évtizedben sokat tanulhattam olyan atyai korú idősebb férfitől – a nyolcvanas években Szabó Miklós volt ez, a kilencvenesekben Eörsi István –, akiktől a világról és a közelmúlt Magyarországról okultam. Folytatták, amit Suki Béla kezdett velem a hetvenes években.

* * *

Varga Zoltán színművész (Dervis, a foglár) kíséri Hajdú Károly színművészt (Katkó, a harmadik a cellában) a Tolnai Lajos utcai rendőrkapitányság alagsori fogdafolyosóján, szemben a természetes Kárász Zénó színművész (foglár) heveny gumibotolás közben kíséri Csányi Sanyi színművészt (Suki) valahonnan valahová. „Kanalat nyeltél, rohadt cigány, úgy megetetlek kenyérrel, hogy beszarsz” ordítja, mely direkt idézet Eörsi István börtönkönyvéből (*Emlékezés a régi szép időkre*). Ez a film első harmadában látható, aztán a vége felé ismét előkerül Csányi, a szabadulósobában van, egy börtönőr a civil dolgait adogatja vissza, közöttük egy hegedűt és Martin Heidegger *A lét és az idő* című munkáját németül. „A bazsevát azt értem, de azt nem, hogy maga külnyelveken olvas”, mondja a BV-altiszt. „Német, német filozófia. Azt tervezem, hogy lefordítom. Ha végzek vele, kell írnom egy utószót, afféle marxista-leninista utószót, tudja, »vörös farok«”, mondja a Suki Béla által inspirált karakter Csányi Sanyi értő megformálásában. A vörös hajú börtönőr (Egyed Attila) ezt magára veszi, fenyegetőzve kizavarja Csányit.

Suki Béla jó történész volt, életreszóló szemléleti befolyással. Jól tájékozódni térben és időben, szemmel, füllel bírni a titkos történetek, háttérsztorik, érzékenységgel az elhallgatások iránt. Akik később hasonló hatással voltak rám történe-

lem- és világszemlélet tekintetében – Szabó Miklós, Eörsi és még sokan mások, ahogy szokás ezt mondani – már nagyon is elvetették a „vörös farok” gyakorlatát. Amihez visszatérni, tágabban: a kádári rossz kompromisszumok világához visszakanyarodni igazán döreség (volna).

2007-15

[...]

STÁCIÓK

Eörsi István kismonográfusaként (2003-ban jelent meg a pozsonyi Kalligram Tegnap és Ma sorozatában róla könyvem), barátjaként, nekrológusa- és sírbeszédmondójaként nem látam más esélyt, mint kollázsosan összefogni mindazt, amit a kismonográfia lezárása után, az elmúlásba indult íróról írtam. Könyvkritika, halotti jelentés, gyászbeszéd – esetleges műfajok, bánatban foggant serteperték, nehezen talált szavak: annak az évnek a termékei; mikor már látható volt, ami úgyis bizonyos.

OBWOHL DOKTOR EGZISZTENCIÁLSZÖSSZENETEI

A filozófus szorgalmas, nyugodt ember, egy merő Sitzfleisch, az egységes világmagyarázat úttörője, rendszerező, rendszeralkotó elme. Az író viszont szorgalmas és/vagy szorgalmatlan lény, műfajok, témák közt csapong, keveri a személyest az általános érvényűvel, a képzeletbelit a tényalapúval, idő- és térsíkokkal kavar, konfabulál. Az író, noha elsősorban létezés-technológus, a világmagyarázatra is kacsint, ám a rendszeralkotásról lemondott, illetve saját, csapongó s magához hű, ironikus, patetikus énjét teszi meg rendszernek. Noha.

Eörsi István *dr. Noha* címmel kispőzacoszorúval jelentkezik a könyvhétre, ám e kötet nem alkalmi írások egybesöprése, már napilap-közlésüket koncepció vezérelte. **Eörsi** a hatvanas évek óta ír elbeszéléseket, először „vegyes műfajú” kötetekben (*Lonci narancssárgában; Történetek egy hideg faházban*) je-

lentek meg, majd 1995-ben publikálta öszszegyűjtött novelláskötetét *A csomó* címen. Az **Eörsi**-novellisztika az **Eörsi**-dráma rokona: vagy tézisekben nem szükkölködő, általában magának valamilyen filozófiai megalapozottságot, eszmetörténeti ugródeszkát kereső műfaj, vagy személyes élményen alapuló érdekes helyzet kibontása, de többször ezek is gondolati konstrukciókra vetítenek éles fényt. A mostani *dr. Noha* (*obwohl* [ném.] ámbár, noha, jóllehet) történetei is példabeszédek, nem mesketék, nem ugranak el az **Eörsi**-elbeszélések korábban megszokott struktúráitól, ám rövidségük és poénosságuk okán leginkább a – szintén kiválóan filozofikus – **Eörsi**-féle gyermekversek rokonai. A gyerekversek gondolatisága buddhista tantörténetekre hajaz, **Eörsi** az ilyesmi azonban csak mandinerből (Ginsberg mandineréből) érinti, mégis: a *dr. Noha* számos szösszenete megállná helyét zenpéldázatok gyűjteményeiben. Dr. Noha hetven körüli, a magyar létezés összes búbajával vert létezés-technikus, „járja az útját, mint Caine a *Kung-fuban*” (Jules mondja ezt Vincentnek a *Ponyvaregény*beli Hawthorne Grillben, miután az összes pénzét odaadta Pumpkinnak és Honey Bunnynak, hogy megvegye az életüket tőlük, ne kelljen ölnie), de *dr. Noha* nem Tarantino-hős, ő egy **Eörsi**-hős, aki **Eörsi** és **nem-Eörsi** ebben a furcsa jin-jangban, amit régebben dialektikának illett mondani.

Dr. Noha, furcsa véletlen, találkozik a telefon- és faxszereplővé lett egykori lehallgató tiszttel, aki hálás a hajdan akaratlanul is csepegtetett világszemléletért. Dr. Noha a metróban: egy illető a szerelvénnyel kívánja lökni, mert véleménye szerint ő az utolsó bolsi. Dr. Noha szabatosan és röviden összegzi egyenlőségelvű Weltanschauungját, majd, megérezvén az illető öngyilkossági szándékát a determináció versus szabad akarat dichotómiában, hirdeti a szabad akarat primátusának hitelvét. Aztán felszáll a metróra, mint a híres Buñuel-színész,

Fernando Rey a *Francia kapcsolat* című William Friedkin-filmben, és otthagyja a Gene Hackman személyében a peronon dühöngő All American-detektívet. Próza és film különbsége annyi, hogy a celluloidon is kábítószerokról volt szó. Dr. Noha nem volna **Eörsi**, ha aktualitásokat nem sorolna: a Terror Háziasszonyával szembeni vesztés perét Swiftbe ojtja, egyik ellenfele „humortalan számlatömb” lesz – a másik dr. Pataki Árpád bírói tanácsa előtt „történelemhamisításra specializálódott üzletasszony”. A *dr. Noha* az önisméltés és az önszeretet műve is – az hibáztasson érte, ki e büntől ment –, az „Aczél György-felhívja-péntekenként-Nemes Györgyöt-az-ÉSnél-az-**Eörsi**-cikk-ügyében-**Eörsi**-húszast-ad-főszerkesztőnek-mozijegyre”-sztori például jó néhány formában megénekeltetett már, és dr. Kúnkeresztesy Klára alakja is megjelent már a börtöndarabban meg a börtönkönyvben és novellában is – és ez jó, az életmű ismerői műfaji alakulásokban ismerhetik meg ugyanazt. (Dr. Noha börtönlakóként zárkótársának, Karcsinak tett szívességként bimbóztatott Klára-ciklus címen szerelmi költészetet ismeretlenül, később a nő megkeresi.) „Dr. Kúnkeresztesy kilépett a gangra. – Karcsi költőként próbált hatni rám. Maga pedig a vetköztető szerepkörével kísérletezik. – Ezzel visszahajította a kalapját. – Nem bánom, magáé a kalap – mondta, és szökén ellibeggett.” Noha történetei ironikus hódítás- és kudarc-történetek, *Švejk meets Don Quijote on the boncasztal*; kulcsnovellát ír az öregedésről, egész pontosan a fizikai hanyatlással lépést nem tartó, tündöklő elméről – és persze George Táboriról. Meg magáról. „Aztán arra gondoltam, hogy milyen egészséges voltam több mint hetven évig, és most új életszakaszba lépek, ahol új tapasztalatok várnak. Biztos, hogy mind kellemetlenek lesznek? Nem képzelhető el, hogy a halál jelenléte átszínezi, feldúsítja élményeim, azokat is, amelyeket eddig természe-

tes örömmel éltem át? Végül megegyeztem magammal abban, hogy új lehetőségek kapujában állok. És ehhez még hozzá kell fűznöm, hogy nincs bennem szemernyi mazochizmus sem.”

A könyvet **Eörsi István** több korábbi könyvének szerkesztője, **Eörsi János** illusztrálta – apa és fiú egymásra találása a leukémiában – slikses szem(üveg)ű, szakálltalan tojásfej, mulatságosan billeg keresztülül hetven év magyar (kultur)történetén, a „kétnemű világban”; erős, érvelő bohóc.

DE

Mikor reggel hét után csörgött a telefon, és kiírta, hogy az **Eörsi Lajos** hív, tudtam, jóra nem számíthatok. Csütörtök volt, délután mentem volna a kórházba, hetente jártam hozzá. Az utolsó két telefonbeszélgetést nem szerettem, részben, mert nem engedték ki – előző hétvégén Kaposvárra akart menni egy bemutatóra –, de főleg azért, mert ő, aki a betegség legsúlyosabb korábbi stádiumaiban is tūpontosan fogalmazott, elkezdett öregesen összekeverni dolgokat. Úgy sejtettem tudja ezt, és azt is tudni vélem, hogy leginkább az ebből következhető, a magatehetetlen, „karfiol” állapot lehetősége riasztotta a legjobban. Többször beszélt mások ilyesféle végjátékáról, Alzheimer-kór-ról, időskori demenciáról, a Lukács Györggyel folytatott, már szavak nélküli, hörgésekkel, krákogásokkal, bólintásokkal folytatott utolsó filozófiai vitáról.

Gyermekverseket írt a végén, és egy új fejezetet az *Utasok a senkiföldjén. Jóbok könyve* c. nagyesszéjébe, mely sok szempontból így is legjobb könyve volt. János fiának halála őt is a jóni léthelyzetbe taszította. **Eörsi István és Eörsi János** nagyon közel álltak egymáshoz, jóval túlmutatva egy szokványos

apa-fiú viszonyon. **Janó** kemoterápián volt a Szabolcs utcai kórházban, **Pista** leukémiáját ekkor gyógyszeresen kezelték. Kedvtelve mesélte **Pista**, kiengedték őket, noha nagyon le volt akkor gyengülve, szétszórt volt, fáradt, kocsin indultak el hazafelé. Nem olyan nagy távolság az alsórakparton, de a Janónak legalább ötször rá kellett szólnia: „Alszol.” Autóvezetés közben ez mérsékelten szerencsés. (Láttam ilyet én is: Szarajevóból jöttünk haza Olaszországon keresztül, ő vezetett, sietett, mert Bécsben volt találkozója Jandl-lel és Ginsberggel, ugyanakkor az őszi kora délután melege álmosítóan hatott rá. Százhatvannál olykor lecsukódtak a szemei, ilyenkor hol tar üstökét csapkodta, hol az öklét harapdálta. A lassítás vagy a megállás, esetleg a kormány átadása nem vetődött fel benne komoly lehetőségként.) „Nem is értem, hogy a Janó miért ült be mellém” – mondta hónapokkal később, s azt is, hogy Janó felesége mesélte utóbb, ő úgy hallotta a történetet és a magyarázatot, hogy „a Fater haza akart menni”. Ennyire egyszerűen. „Vitatkoztunk, mikor a könyveimet szerkesztette, legszigorúbb kritikusom volt, de a személyt és a döntést nagyon is respektálta” – mesélte megint a Szabolcs utcában. Mikor **Pista** is hősének, Jónak a sorsára lépett, azt mondta júniusban az óbudai temetőben Janó sírja mellett, mikor hozzáléptem: „Nem akarok meghalni. *De* nem félek tőle!”

A „de” szócska fontos szerepet játszik **Eörsi István** személyiségében és életművében. Vagány értelmiségi volt, értelmiségi vagány, aki szeretett ellentmondani, szerette az „akkoris”, „csakazértis” jellegű adys helyzeteket, döntéseket, indoklásokat. Vitázott Istennel és az összes lehetséges emberrel. Az első halálhírben ezt olvastam róla: „A demokratikus ellenzék emblemikus figurája marxistának indult, *de* megjárta Kádár börtöneit is. (...) Már gimnazista korában a marxista filozófia híve (Marx, Lukács György munkái hatottak rá), *de* nem

lépett be a pártba.” Ezek kevéssé empátikus, leegyszerűsítő, felpuhító „de”-k. Az Eörsi „de” hangsúlyos, mélyen átélt és a személyiséggel hitelesített, tehát „De”, sőt: „DE”. (Ügyis, mint Demokratikus Ellenzék.)

Eörsi volt az ember, aki kölyökként kishíján visszacsípte a pávát a Margit-szigeten, aki egy nyáron át nem hordott a felsőtestén ruházatot – mert rühellte, hogy egy sárga, hatágú csillagot formázó rongydarabot kellett volna kötelezően odailleszteni. Az ember, aki kölyökkorában istennel és istenről vitázott. Az ember, akit krakéler természete kiségett művészeti indíttatású, ám ideológiai vonatkozású botlásából; mely egyszerre volt esztétikai és politikai. Aztán már – közéleti tevékenységében – jókat húzott. Jó volt, hogy változást akart és jó volt, hogy részt vett benne. A börtönt nem lehetett megúszni. Jó volt, hogy keresztülvigyorogta magát a börtönöveken – ideg- és elmebajba kergetve ezzel fogvatartóit. Nem volt jó, hogy a magyar társadalom az első szíre-szóra széttette a lábát Kádár Jánosnak, de az jó volt, hogy az Eörsi Pista különvéleményt jelentett be. Aznap, mikor kiszabadult. Jó volt, hogy azzal foglalkozott, amivel foglalkozott. Jó volt, hogy a Demokratikus Ellenzék, a szamizdat, az emberi jogok, a demokratikus társadalmi rend követelése, a szabad élet igénye ebben az időszakban elképzelhetetlen volna Eörsi István nélkül.

Jelentékeny emberek távozása hathat megbékítőleg is: Pista mesélte, hogy egy jobboldali író, aki nagyjából a kortársa volt, felhívta valamelyik tévészereplése után, mikor már kiültek rajta a kór látható jelei. Negyven éve nem beszéltek. „Pista, soha egy soroddal nem érttem egyet, de most nem nézel ki valami jól.” Talán azt is feljegyzi majd a sajtótörténet, hogy Eörsi Istvánról, akit még nagybetegen is súlyosan gyaláztak a Magyar Nemzetben, egészen elfogadható nekrológ jelent meg nevezett orgánumban. Az erőt mindenhol tisztelik.

Eörsi erős személyiség volt, aki nem szégyellte a gyengeségeit, kielemezte, megírta, a nyilvánosság elé tárta őket. Alapvetően ironikus személyisége egyáltalán nem irtózott a nagy kérdések felvetésétől, az ironia és a pátosz egyensúlyát alapvető fontosságúnak tartotta, és a pátosra érdemesíthető jelenségek folyamatos bukássorozata sem ingatta meg „biológiai optimizmusát” sokáig. Kompromisszummentes életet élt, olyan személyiség volt, aki csak az igazságra tudott figyelni. Emiatt sokan nem szerették, és lekicsinyelték nem-közéleti munkáját. Publicistaként rengetegen tartottak tőle, mert kemény harcos volt, aki nem ejtett foglyokat. Első szélesen vett és meglehetősen átfogó értékelését Eörsi ezelőtt négy évvel, a hetvenedik születésnap idején kapta. Örült persze, bár a legjobban annak, hogy otthon a család előadta neki egyik újszólván elfelejtett darabját, a *Huligán Antigonét*. Az akkori értékelésekben több megfogalmazásban is elhangzott, hogy Eörsi István, noha az egyik legjelentékenyebb ember Magyarországon, ám irodalmi munkásságának értékelése még hátravan. Időskori lírája és esszéi egész – alábecsült – irodalmi életművét megemelik. Most jött el az ideje, hogy műveinek (újra)értékelése, a személy direkt hatásától függetlenül is, elkezdődhessen.

Mert: DE.

* * *

Eörsi István még egy olyan korban szocializálódott, mikor a nemzet lelkiületét – a közmegegyezés szerint – költők fejezték ki, és nem reklámszakemberek vagy médiaguruk. Eörsit gyerekségétől foglalkoztatta a nemzeti lelkiülethez való pro vagy kontra hozzászólás. Először az elhibázott első költői korokban, majd a hatvanas évektől felvirágoztatott publicisz-

tikai életműben. Adyhoz hasonlóan – Eörsi negyvenkét éves kora után már csak Bandusnak szólította, hiszen ő volt az idősebb – hitt abban, hogy líra és publicisztika egy töről fakad: hirtelen és gyors felhorgadásból, szerzői szubjektivitásból és a személyiség pecsétjéből. Eörsi István a vitában hitt, a vita tisztázó erejében, az egymásnak feszülő érvek eredőjeként kibontakozó helyes irányban. Nem is volt olyan vita felnőtt életében, amihez ne szólt volna hozzá. Eörsi több nagy teljesítményének egyike, hogy a hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évek elejéig tartó legális, tehát a cenzurális-öncenzurális megítélés alá eső sajtótevékenységéből nem kellett semmit sem szégyenlennie 1989 után. A rendszerváltás előestéjén ismertem meg Eörsi Istvánt, ám olyan volt, mintha mindig ismertem volna, mert ahhoz a korosztályhoz tartozom, mely a nyolcvanas évek szamizdatjain nevelkedett. Nem sokkal összeismerkedésünk után a szerkesztője lehettem, és meg kell mondanom, ifjabb szerkesztőként különösen vidító élmény volt Eörsi Pistát a csapat tagjának tudni. Ha Pista bejött a szerkesztőségbe hosszasan és számosan röhögünk jókat irodalom-, sajtó- és cenzúratörténeti anekdotáin különösen, életismertén pedig általánosan.

Már a narancsos időkben is sokat beszélgettünk életről és irodalomról. Sokszor hangsúlyozta a pátosz és irónia egyidejű jelenlétének fontosságát. Az irónia nem illik ide, Pista, mert mi itt, most, szomorúak vagyunk, a pátoszt te magad utasítanád el. De a történelemben elfoglalt helyét azért itt említeni kell.

Eörsi István huszonöt éves volt 1956-ban és ötvennyolc 1989-ben. Mikor négy év után amnesztiával szabadult, a börtönkapuban hűséget fogadott kivégzett bajtársai, elsősorban Angyal István Tüzoltó utcai parancsnok emlékének. A harminchárom keserves kádári év alatt Eörsi István hű maradt a forradalom eszményeihez, és ez magányossá tette a hazai

intellektuális életben. Az elsők között követelte 56 rehabilitálását nyilvánosan, a második nyilvánosságban, és az ő lakásán zajlott a harmincadik évforduló nemhivatalos emlékkonferenciája is. Angyal Eörsihez írt búcsúlevelet a siralomházban 1958-ban. Ebben azt írta, hogy „nagy rusztikus kő legyen a névtelen csöccselék emlékműve, akikkel egyek voltunk és akikkel együtt térünk meg”. Eörsi nem volt se névtelen, se csöccselék, a nagy rusztikus kő azonban nagyon is kijár neki, mert az értelmiségi pesti srác ő volt. Folytonos vigorgása később kétségbeesésbe kergette rabtartóit majd a kultúr-bürokráciát is. Švejkbe oltott Don Quijoteként vívta szélmalomharcait.

Eörsi forradalmi alkat volt, 1989 kiegyezése nem tette lelkessé. Neki, aki eleven emlékeket őrzött a Horthy-rendszerről és a vészorkorszakról, különösen rosszulesett az anakronisztikus szélsőjobbaldaliság visszatérte, pláne, ha egykori barátai, ismerősei váltak e kétes irányok ideológusává. Az elmúlt tizenhat évet is derekasan végigharcolta. Magányos már nem volt, szerkesztőségek, társulat, barátok voltak mellette. De ellenséget sokat gyűjtött. Névtelen levelek, zaklató telefonok, nyilvános kifütyülések nem zavarták, azon meg csak derülne, hogy már halála után, épp egy október 23-i beszédet – egykori szerkesztőségi társa, a mostani kultuszminiszter tartotta – épp az ő nevének említése után kezdett el pfujjolni az egybegyűlt szélsőpolgári tömeg.

Egy nagy magyar írótól búcsúzunk ma. Hangsúly a két jelzőn és a jelzett szón. Eörsi ugyanis jelentős írói életművet is hagyott maga után a csatározások szüneteiben. Magyar, mert minden nemzetközisége dacára ez az ország érdekelte a legjobban. Noha sokan inkább publicistának tartották, Eörsi esztétikailag, de régivágású etikai szempontból is író volt a javából. Eörsi az az író volt, aki írói vívódásait is a nyilvánosság

előtt vívta, az utókor feladata, hogy könyveiből a maradandókat kiválogassa.

Pista! A semmi, az üresség cél – mondják napkeleti bölcsek – mint például barátod, Allen Ginsberg is –, és te nem féltél a semmitől. A buddhisták úgy tartják, hogy a nirvána az az üresség, amelynek súlya van. A te hiányodnak, a te ürességednek, a te semmidnek is súlya van. Nekem, neked, neki, nekünk, nektek, nekik. Olyan súly, hogy ez az egész nyomorult ország megérzi. Nem való hozzád a gyász, **Pista,** mégsem tehetünk mást: gyászolunk.

2005

[...]

[...]

„fridzsiderszocializmusnak” hívtak – olykor gúnyból, máskor meg vérkomolyan. A fridzsider, az elektromos hűtőszekrény a városi jégszekrények helyét vette át – bár tárgyalt korszakunkban, a hatvanas évek elején még bőven járták jegesemberek a nagyobb magyar települések utcáit, hogy jégtömböket árusítsanak az ezt igénylőknek –, valójában a fridzsider modernizációs szimbólum volt, a szputnyik derivátuma a mindennapokban. Tudjuk, az új rezsimek igénylik, hogy egy médiaforradalom is kapcsolódjon hozzájuk, a Kádár-rezsim sem lehetett volna az, ami lett, ha nem épp akkor indul el a magyar televíziózás. Kádár et. beszédet mond a tévében, jellegzetes hanghordozással, furcsa, mondhatnánk fiumei tájszólásban beszél, kényszeresen emelgeti a vállát, a kamerára pillant, és a képernyőn keresztül kikacsint a ’zemberekre. E kikacsintás értelme nagyjából az, amit **Eörsi Istvánnal** – 56-os politikai elítélt és ösellenzéki – játszott el Aczél György, akivel egyik könyve betiltása ürügyén találkozott a politikus irodájában. A Központi Bizottság útját szegélyező Szköllákról és Kharübdiszekről beszélve a „helyettes minisztrál” megragadta **Eörsit**, „kézen fogott, mint a menyasszonyát”, és az iroda egy távolabbi pontján lévő világtérképhez vonzolta. „Látja ezt, **Eörsi?**” – kérdezte a kulturális miniszterhelyettes és Kádár intellektuális felettes énje, tenyerét az Ázsiából tizenegy időzónán keresztül Európába dagadozó rózsaszín felületre csapva. Majd a Szovjetunió mellett látható kicsiny, hányásszín foltra, a mihazánkra mutatott: „És ezt a kicsit is látja, **Eörsi?** Na ehhez tartsa magát!” A kádári kikacsintáshoz kellett a képernyő, kellett, hogy a szovjetek is elfogadják ezt a kikacsintást – és el is fogadták, az erőfelmutatást ők is tisztelték, és nem felejtették el, hogy 1956. október 29-én, ha csak rövid időre is, de ki-kényszerülték vonulni Budapestről katonailag –, és ehhez a képernyőn megjelenő új műsorhoz új férfi is kellett.

Hofi Géza furcsa mimikájú, jó nagyokat csudálkozó vagabundus arca, a kádári „emberarcú szocializmusnak” hazudott rezsimejének emberarca volt, pontosan egyenértékű a húsboltokban kapható, márcsak nem is „másodlagos frissességű” rövidkarajjal, a vígan totyogó, keverék-üzemmódú Trabanttal („Melynek útfekvése kitűnő, gyorsulása kifogástalan. Ez azonban ne csábítson könnyelműségre”), a konszolidációt hullámzó Balatonnal és a tőle elválaszthatatlan Cintula diszkóval, a hobbitelekkel és a kékútlevélbe jó magaviselet esetén háromévente kapható kiutazási engedéllyel. Hofi Gézának lehetett az alsóbb szintek problematikumát a széles nyilvánosság előtt parodizálni. Korrupt téeszcsé vezetők kártyacsatáin élcelődött („Elnök elvtárs! Negyvenszáz a juhakolra!”), lehetett nagypolitikailag sejtetni és gunyoroskodni, a palesztin vezető fejkendőjét lemosogatórongyozni, a JÁVSZER nevű közutált állami vállalatot összemosni „Javszer” Arafattal – melyen mindenki jót derült aktuálisan, majd hónapokig gondolkodott még a szilveszteri tévékabaré után, vajon mit is akart üzenni a nagy nevetető – de addigra már kitavaszkodott.

És ott volt Kádár. Magyarországon Kádárt Hofi Géza parodizálhatta. Kádár János – akinek külön páholya volt a Mikroszkóp Színpadon – a Komlós direktor által megrendelt sakkozós Kádár-paródia után azt mondta Hofinak: „Maga jobb, mint az eredeti”. Komlósnak meg azt: „Ez az, baaatrabban!”

Bármilyen kritikus volt, nehéz lenne Hofi Gézát a rendszer ellenzékének nevezni, hiszen maga Kádár mondta azt, hogy Hofival „a ’zemberek a rendszer mellett nevetnek”. Nemegyszer volt fellépő az Egyetértés Vadásztársaság évváró vacsoráján (szemezgetés a vadásztársasági tagságból: Kádár János, Biszku Béla, Gáspár Sándor, Lázár György, Czinege Lajos stb). Az 1980-tól tag Vánca Jenő volt mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter – kinevezésének örömeire lépett be e lukratív

nikekkel, csontváza bontott házakkal, szétharapott parasztkisváros, megerőszakolt Mária Terézia. „1990 körül az a hamis idill, amelyet, másokkal egyetemben, én is élveztem, összeroppant (...) a szomszéd rabol ki elsőnek (...) ...ah, nothing, we watched TV last night, yes, it's true: a háborús övezetekben a sertések kitortek az ólból, és holttesteket faltak fel, azóta terjed a vész, senki sem tudja, mikor lesz vége, mert a húst mélyhűtőkben tárolták...”

* * *

Próbálok elképzelni a kétezres évek Szerbiájának szagát. *Fuck no!* megunja az ember, ha mindig letartóztatják. Engem Szerbiában tartóztattak le a legtöbbször életemben, többször, mint a világ összes országában együttvéve, de Szerbiában mindig, mint hunterthompsonikus *outlaw* újságíró, Koszovóban például, mert Ibrahim Rugova dedikált könyvet nekem és megtalálták, vagy 2000-ben, mikor vagy fél napot ültem tucatnyi orosz kurva társaságában az őrszobán, mert tudósítani mérészeltem Milosević bukásáról. Utóbbi igazán élvezetes volt, noha csak pár szót értek oroszul, tanulságos volt hallgatni, ahogy a boszniai Szerb Köztársaságba dolgozni igyekvő idősebb prostituáltak a novíciákat taníttatták az időt elütendő: „így húzd fel a kotont, így vedd a szádba...”, és nem csupán elmondták oroszul, hanem el is mutogatták.

Gotov je!

Pepi elmaradozott Pestről. Azért is, mert meghalt az **Eörsi Pista**. Ehelyt most helyszűke van a hiány ecsetelésére. Ha sok hely lenne, sem lenne lehető – a maga teljességében. Nemcsak a magyar nyelviségű világirodalom, a hazai szellemi élet, de a Köztársaság is sokat veszített! Pepi erre érezve ritkította meg

a pesti *sojournok* sorát, választotta Budapest helyett Berlint. Jól tette.

„Együtt járhat a hazátlanság és a honvágy, miféle zürzavaros élet ez.”

* * *

Próbálok elképzelni a tízes évek Szerbiájának szagát. Pepi megjárta Berlint, sikert sikerre halmozott, az első magyar nyelvű hippiregény diadalmenetben masírozik német nyelvterületen, egyéb könyvei is szépen teljesítenek. A *Bűnhődésről* bőven ír a német kulturális sajtó, Végel Pepi hetven évének tanulságait szálasza. Mint egy Ionesco, egy Szerbia-Berlin buszút, mint abszurd dráma, Mr. Smith és Mrs. Smith valamint Mr Martin és Mrs Martin helyett berlini vendégmunkások, kofák és nepperek, védtelen ártatlanságban déli napfényben fürdőző gorillák. Több tömeggyilkosság szemtanúi, kibomló keblű turbófolk-énekesnők kedvelői, a kibomló keblű turbófolk-énekesnők sokszor tömeg- és/vagy miniszterelnök-gyilkosok macái. Olcsó a cigaretta és a töményszesz és az emberélet sem drága. Clintonnak szobra van Prishtinában, Rocky Balboának pedig Žitišten, Bruce Lee-nek Mostarban. A nemzeti mítoszokat csak a popkultúra szuperhősei haladhatják meg a tudatos vékony jege alatt húzódó hatalmas balkáni kollektív tudattalan lápján. Végel László magyar író, az *Új Symposion* első generációjának jelese, a precíz megfigyelő, a gondos és töprengő esszéista folyamatosan figyel, folyamatosan hozza a hírt ebből a nagycsoportos tudatállapotból, amelyben a MechaGodzilla Jack Bauerrel csap össze, sertés-kereskedők karszti partizánokkal, guzlica elektromos gitárral, Chuck Norris Dugovics Titusszal, Arkan, a véres cukrász

SZELFI SZARAJEVÓBAN

Esett már szó arról a pár évről, mikor jó sok időt töltöttem a titói Jugoszlávia utódállamaiban 1991 és '94 között, s amely utazásoknak a koronaékszere egészen nyilvánvalóan az 1993. szeptemberi szarajevói turné volt. A „Reporters sans frontieres” nevű zurnalisztaszervezet a helyi napilap (*Oslobodjenje*) alapításának 50. évfordulójára hazánkból a *Magyar Narancs* delegációját hívta meg. A küldöttség tagjai **Eörsi István** író, Déri Miklós fotóművész és szerénységem voltunk. Most, szinte pontosan húsz év után, visszamentem. Azóta először.

Az Bosznia volt, biztos, hogy Bosznia, ahol nyolcévesen a medvetáncoltató cigányokat láttam! Apám Trabantjában hátul kúszva két tájegység érintett meg első nagyobb külföldi utamon romantikusan, tehát érzelmileg: Montenegró és Bosznia. (Racionálisan, tehát értelmileg pedig a titói Jugoszláviába foglalt Nyugat.) Az is biztos, hogy már 1992. áprilisa előtt is tudtuk, ha a titói Jugoszlávia szétesése polgárháborús formát ölt, akkor abban Bosznia lesz a legkeményebb hely. A hegy- és vízrajzi viszonyok, az ocelotmintás etnikai térkép és az előző háború (1941–45) nagy csatái okán – melyekre Veljko Bulajić, aki egy titóista Várkonyi Zoltán lehetett, komplett életművet és egy teljes filmes szubzsánert – „jugoszláv partizánfilm” – alapozott olyan művekkel, mint a *Neretvai csata* vagy a *Sutjeska*. No, a keménységi előfeltételezés jócskán be is igazolódott.

Az M6-os autópálya néptelenségével tüntet az összes hazai autópályák között, Mohácstól csak pár kilométer a határ, a határőrnök kedvesen zsémbel egy megtört személyi igazolványkártya láttán, a horvátok most először EU-tagok, mióta oda-

járok, a grafičsárok nem ortályoskodnak, de miért is tennék. Eszék, rövid autópálya-szakaszok, aztán a BiH (Bosna i Hercegovina). Na ez a Republika Srpska, gondolom magamban, „Szabadságot Mladićnak, Karadžićnak!” gigantposzterekre, poszt-martalócokra, országúti vegzálásra számítok, de semmi, csak egy benzinkút, áporodott ipari környezetben, egy euró az két helyi egység, de még nem tudni, hogy mi is az a helyi egység. A benzin olcsó, a cigaretta alig több, mint másfél euró, a pénzükre meg az van írva, hogy KM. Most mondhatnám, hogy kilométerre gyanakszik az utas, de ez nem lenne igaz, mert a KM konvertibilis márkát jelent. Elgondolkodom. A szerbek mondjuk szerethettek volna dinárt, a horvátok kunát, a muszlimánok meg esetleg piasztert, de. Befagyhattak pénzügyileg az 1995-ös (daytoni békepaktum) állapotok, akkor mindent német márkában kellett fizetni. Egy kis doboz sör a Holiday Inn-ben, ahol az összes újságíró állomásozott, például tíz márka volt, kurva drága, szerencsére volt az **Eörsi Pistának** toponári szilvája – nagy hasznát vettük, mikor az állandó tudósítók ünnepeltek valamit a foyerban, és Misha Glenny énekelt fennszóval az „It’s a long way to Tipperary”-t. Tehát kiegészíttek a márkában, az sem érdekes, hogy azóta az anyapénz megszűnt, unortodox megoldás: KM oszt jónapot! Északon dominál a cirillbetű az utcán, helyenként a latint le is grafitították, temető mellett megyünk el, az egyik síron korszerű géppisztollyal pózoló szerb fiú szobra. A vörös-kék-fehér trikolór hosszában leng minden faluban, a címet kihagyják belőle. De még a szerb-bosnyák mezsgyén sincsenek rendőrök, nemhogy katonai ellenőrzőpont, lepődöm és furcsálkodok; augusztus végi délutáni napfény van, szinte giccs. Aztán drámaibbá válnak a hegyek, eltűnnek a szerb trikolór színei, és szaporodnak a falusi mecsetek.

Az eső nem tesz jót Zenicának, randa egy iparvidék nap-

[...]

megyek egy férfihoz, aki ismerősnek tűnik és bosnyákul beszél. Ademir Kenović? – kérdezem. Nem – mondja ő, de az a férfi, ott, a kockás ingben. Hozzá fordulok. Á, Magyarországról – mondja, és én örülök, hogy ő megismert. Megőszült és levágatta a szakállát, elkedélyeskedünk.

„Kirill, Kirill, bazmeg, én vagyok az, Edicska!” – s erre az ablakban megjelent Kirill bozontos feje” – írja az egykori New York-i szovjet punk, későbbi pánszláv misztikus, ma Putyin politikai ellenzékének mellékfigurája, Eduard Limonov orosz író főművének 240. oldalán (E. L.: *Ez vagyok én, Edicska*. Modern Könyvtár, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2011., ford. M. Nagy Miklós). És Edicska '92-93-ban, tomboló pánszláv korszakában járt is Szarajevó mellett, fent a hegyen, Paléban, talán kiabált is valami ilyesmit, „Tarik, Tarik, bazmeg...”, és, mint az Pawel Pawlikowski lengyel rendező korabeli pazar BBC-dokumentumfilmjében is látható, és mikor Tarik bozontos feje megjelenik az ablakban Edicska orosz író géppuskát kap a keze ügyébe Radovan Karadžić társaságában és idült vigyorral a fején löni kezdi a völgyben, karnyújtásnyira lévő várost (http://www.youtube.com/watch?v=tH_v6aL1D84). Ez a jelenet is eszembe jut, mikor a belvárosi katolikus templom mellett megyünk el este és eszembe jut az a vágatlan 11 perces snitt is, ami kenyérért sorbanálló civilek közé csapódó aknavető gránát hatásának képét hordozza – a világ összes tévéhíradója leadott belőle 30 másodpercet –, és a híradóhosszon túl egyre elviselhetlenebb lett a flaszteron vérben csúszkáló, halottak hátán jajveszékélő, végtagjaikat éppen elveszített emberek látványa. „Mi voltunk a világ első valóságshow-ja” – mondja Haris Pašović színházrendező barátunk az amerikai NPR húszéves megemlékezésében. Igaza van, a Holiday Innben, ha víz és lift nem is volt, de működött a tévé anno, benne CNN. Felkelt az ember reggel, bekapcsolta a tévét, az ame-

rikai hírcsatorna bement, hogy „heveny lövöldözések Szarajevó nyugati részén”: tévét lehalkítani, az Eörsi merülőforralójával készült neszkaféval a kézben kifülni az ablakon. Jé, és tényleg, médiatükör-elmélet *in action*, na erre mit lépsz Slavoj Žižek?! Megunni az emlékezést, irány inkább az Európa Szállóban az Industry Terrace Happy Hour-ja – most éppen a fesztivál stratégiai partnere, a katari Doha Film Institute a vendéglátó –, ha nem is Cannes-i léptékben, de a nemzetközi lobby-lehetőségek csúcsrajárnak.

Stratégiai megbeszélés producerrel a Holliday Inn-ben, „ezen a bejáraton igyekezett befelé az Eörsi Pista, mikor rálőttek, aztán meg lepancserezte az orvlövészeket”. Építészeti '84-es téli olimpiás kívül kocka, belül kerekded és túlhabzó funkcionalizmus, rendbehozták, de kopottas. Furcsa érzés a húsz év. A Kolár család magánmúzeumot üzemeltet a reptér közelében, az „élet”, más koncepció szerint: a „remény alagútja”, itt hordták az élelmet a légikikötő felől, meg persze fegyvereket is. Kiselőadás, kisfilm, húsz méter alagút, *price-performance rate*-ben elég gyenge 10 KM-ért. A reptér és a város között van ugyanis Ilidža, egy szerb falu. Volt itt egy csetnik ellenőrzőpont, a légitforgalomban érkezők csak ezen keresztül juthattak Szarajevóba, minket is ellenőriztek anno, és érkezésünk előtt a bosnyák kormány miniszterelnök-helyettesét lőtték itt le egy UNPROFOR páncélozott járműben. Nézem a jellegzetes irányítótornyot, eszembe jut az argentin százados arca, aki beléptetett, próbálok az egyiptomi pszichológusára emlékezni, akik bevitték, és bőven megvannak az idegenlégiosok, köztük a magyar nevű is, akivel eleinte csak franciául lehetett beszélgetni, akik akkor kihozták. A '93-as riportnak az volt az utolsó két mondata, hogy „Széltől falusi mecset fölött emelkedünk. Alattunk Európa, felettünk a kék ég”, és ezt Eörsi kétszer is emlegette, tetszett neki.

Ebben vannak változások. Európa is van, meg falusi mecset és kék ég is, sok muszlim temető, sírok a parkokban, viszont az iszlám láthatóan ma már nemcsak a szláv ezeregyéjszakás múlt, hanem a jelen is. Húsz éve nem volt nőn nikab, ma elég sokan hordják. Az Iráni Iszlám Köztársaság Kultúrintézete főhelyen. Ettől még nem tűnik a fundamentalizmus honának a város, a színház előtti teret például Pozorištna trg Susan Sontagnak hívják, megbecsülve az amerikai írónőt, aki eljött és az ostrom alatt rendezett egy Godot-t itt. „Beszéltél Tarr-al?” – kérdezi a Buharov ikerpár Igor nevű tagja a Nemzeti Színház előtti téren, „nem láttam” – mondom. Tarr Béla Szarajevóba költözött filmakadémiát csinálni, a Fesztiválon kapta meg a Szarajevó Szíve életműdíjat. „Kár” – mondom a Buharovnak, „hogymeg nem találkoztunk, gratuláltam volna”. Láttam pár filmet, ukrán drogosok Odesszában (*Sickfuckpeople*), egy azeri doksinak mondott home videót, egy Texasban játszódó amerikai dokumentumfilmet, amit a szerző *Isten, rodeó, kecskesajtnak* nevezhetett volna, ha épp Nick Hornby-típusú címadó *franznyben* hanykolódik. Az új Jarmusch megszokottan jó, sőt. A chilei *geronto-love story* kiskedves karácsonyi film. Random fesztiváltáp, amit ott nem sikerült ott, azt már itt megnéztem a digitális forradalom jóvoltából: az *Act of Killing*, Joshua Oppenheimer és két alkotótársa rendezése, tényleg egészen elképesztő film! 1965-ben a katonai államcsíny következményeképpen halálbrigádok egy csomó kommunistának nevezett embert és ott élő kínait megölték (szám szerint 2 milliót), a film ezzel foglalkozik a mából. De hogy? A régi *hitmenekkel* eljátszatja, elmutogatja a módszert, és magát a cselekményt. „A kötél egyik végét az oszlophoz, a nyakát egy méterre onnan megcsavarva, megint egy méter, és húztam. Vagy az asztal lába alá a fejét, és először csak én ültem rá, de utána ez a bengai barom is, a maga százötven kilójával. Nem igaz, komám,

hehehe?!” Mindez kamu filmforgatással, sekélyes pop musical-
lel és törölmetszett indonéz giccsel vegyítve.

Búcsú Szarajevótól, nem úgy, mint egykor, Eörsi, meg a ké-
sőbb a történetbe keveredő Allen Ginsberg már nincs, és nem
is lesz velünk. Sajnos.

* * *

(*Vukovári epilóg*) Útitársaimat, a producert, a hollywoodi hang-
mérnököt, a dramaturgot meg a spanyol feleségét sikerült rá-
beszélnem, ha már itt, ebben a délszláv háborús témakörben,
akkor nézzük meg Vukovárt is, alig kitérő. Megtartották a szét-
lőtt víztornyot, megvilágított emlékmű. Mesélem, mikor újvi-
déli tévéstábnak álcázva itt jártam a város eleste után – csontra
bontottak egy Duna-parti Mária Terézia-kori parasztbarokk
városkát – Bajával összevetni kézenfekvő –, akkor itt cset-
nikuralom volt, nagyszakállú férfiak sajkássapkában és gép-
pisztollyal háromujjas villáztak, mint a hülye, átlagban há-
rom fog volt a szájüregükben, és reggel korán be voltak rúgva.
Rajtuk kívül néhány szerb lakos volt, meg megszeppent belga
békefenntartók. És patkányok. Vukováron még a belvárosban
is van golyónyomos, sőt, szétlőtt épület. Döglött hangulat –
összevetve: Szarajevó dübörög, mint a Kazinczy utca, és rop-
pant segítőkészek a lakosok –, itt kómatikus légkör. A plakáto-
kat látjuk, vukovári filmfesztivál is van, a Duna-régió filmjei,
de az alapérzet mégis csak az, hogy a könyörtelen küldetés-
tudat és a felhabosított nacionalizmus mekkora károkat tud
okozni.

2013

[...]

JAPÁN: ATOM ÉS TITOK

Amikor valaki tizenév után érkezik Japánba, óhatatlanul megindul az emlékezetmunka. Régi barátok, régi ízek, régi szagok (és illatok), régi bosszúságok emléke, régi örömök újult öröme. A legnagyobb világbefolyású magyar író, Arthur Koestler írta 1959-ben megjelent könyvében, *A lótusz és a robotban*, mely Japán mellett Indiát is elemző dolgozat, hogy Japán egy olyan illatosított fürdő, amely néha villanyárammal sokkolja az embert, elektromos kisüléseket vezet az illatosított vízbe. Ha azt hisszük, hogy Koestler metaforát használt, jócskán tévedünk. Mikor először néztem ahogy japán emberek a közfürdőben (*sentō*) beülnek egy medencébe, mely ötpercenként megrázza őket árammal, akkor arra gondoltam, ha nekik ez jó valamiért és élve kijönnek belőle, akkor nagyobb bajom nekem sem lehet. (A magyar villamosmérnök, akivel épp voltam, azt mondta, ő ugyan be nem jön, sok éven át azt tanulta, víz és áram nem jó barát.) Jellemző a szerencsémre, mikor mostanában megtudtam, hogy megyek Japánba, március 10-én, másnap történt a borzalmas erejű földrengés, a *tsunami*, és az erőműbaleset. „Ne menj oda” – mondták többen, áprilisban volt is bennem bizonytalanság, majd az jutott eszembe – emlékezetmunka! –, mikor **Eörsi Pista** Szarajevóban azt mondta 93-ban, hogy nehogy már hordjuk a golyóálló mellényt meg a rohamsisakot, amit az Olaszországból odatörténő légitársaság: Royal Air Force) előírásai miatt kellett magunkkal hoznunk, mert ilyenjük a helyi civileknek nincs. Plusz még bökverset is költött a haszontalanságot illetően: „Azt mondja a latin / azt mondja a hellén / ágyúgolyó

ellen / nem véd meg a mellény”. Egyébként a napokban lenne 80 éves – az Isten éltesse, legalább az emlékét!

Az, hogy Japán érzékeny a nuklearitásra, nem igényel komolyabb bizonyítást. A „fekete eső” (*kuroi ame*) 1945. augusztus 6-a óta toposz, a *hibakusha* élménye – az „ellenünk” bevetett új típusú tömegpusztító fegyver bevetése felett érzett melankólia – olyan erős emlékezetmunka Japánban, mint Európában (jobb helyeken) a Holocaust. Melyben a fegyver minőségi változása volt az újszerű – az 1945 tavaszi tokiói gyújtóbombás támadásban például többen haltak meg, mint Hiroshimában és Nagasakiban együttvéve. Azzal viszont nincs is mit tenni, ha az emberiség teljes önpusztítására alkalmas eszközt épp az országon próbálnak ki! A „hibakusha film” erre a válasz, a „fekete eső” mozijai, aztán pedig Inoshiro Honda 1954-es *Godzillája*, meg persze a folytatásai, hiszen a szörny is valahol a Bikini-atoll táján növekszik óriássá a helyi – nukleáris kísérletekben gazdag – körülmények közepette. A *Kolorádó Kid* az európai filmek fesztiváljának nyitófilmje a tokiói Ginza közelében lévő Nemzeti Filmközpontban, fogadás követi. A holland nagykövet hosszan beszél egy pohár villányi borral a kezében gyermekkori emlékeiről, a magyar 1956 médiareprezentációjáról Hollandiában. Nakamoto Takashi – 1997-ben, a Sundance Intézet tokiói producerezemináriumán ismerkedtünk össze, többször, Japánban is, Los Angelesben is találkoztunk, akkor ott volt a Fuji TV – legnagyobb japán kertévé – helyi főnöke, most otthon, a Kenzo Tange által tervezett tokiói épületben a nemzetközi igazgató – Japánban szokatlanul hosszan nyugtatja a vállamon a kezét. „Nagyon jó, hogy most eljöttél Japánba!” Ezen elgondolkodom kicsit. Japánba eljönni mindig jó, és Japánban mindig reng a föld, nem múlik el nap szeizmikus mozgás nélkül, ez egy geomorfológiai adottság, igaz, eddig nukleárbaleset nem következett az ilyesből. A rengés

[...]

hívószó pont a libériai gyerekkatonával vagy a szomáliai ka-lózzal vált egyenértékű vonzásává a szolid biznisz világában. Lett viszont kormánybiztos! És rögtön a berlini fesztivál ma-gyar szervezésű társrendezvényén örvendeztette meg hallga-tóit azzal, hogy most még tájékozódik, kilencven napot kért terveinek nyilvánosságra hozataláig. Csak ügyek vannak, pél-dául a széles látókörű és népszerű Titanic Filmfesztiválé, mely az idén egy kanyi támogatást sem kap. Vagy a szokásosan februári Filmszemle, mely most májusra tolódott, ám a hí-rek szerint jelentős filmek (Tarr, Török) jelentős munkáikat nem engedik itt bemutatni.

Andy Vajna elképzeléseiről még nem sokat tudni, felte-hetően neki sem kedves az a zavar, hogy az egyik miniszté-rium finanszírozza, míg egy másik alá tartozik. Hollywoodi emberként nyilván örül az amerikai és távol-keleti filmipari bér munkának, a kevesebb, de nézettebb filmnek, utóbbi el-érésében pedig a kötelezően magasabb marketingköltségnek. Valószínűleg racionálisabb, mozgékonyabb (nem pályázati terminusokban, hanem folyamatos pályáztatásban gondol-kodó) rendszert akarhat, és szinte bizonyos, hogy a kompli-kált európai koprodukciónak bürokratikus lassúságát legalábbis idegenkedve szemléli. Az elmúlt kormányzatoknak mind volt nagy költségvetésű liebling-filmje (első Orbán-kormány: *A híd-ember*, r.: Bereményi Géza. A Medgyessy-kormány: a No-bel-díjas Kertész Imre *Sorstalanság* c. regényéből készült film, r.: Koltai Lajos. A Gyurcsány-kormány: pedig az 1956-os témájú *Szabadság, szerelem*, r. Goda Krisztina, prod.: Andy Vajna). Nagy költségvetésű liebling-filmje ennek a mostani kormánynak is lesz, nem is vitás. A kérdés, hogy csak ilyesmi lesz, vagy kap valamit a „másik kétharmad” (a Fideszt körül-belül az összes szavazásra jogosult 33%-ának szavazataival választották meg), készülhet-e a következő, ki tudja milyen

hosszú időszakban olyan film, ami nem a jelenlegi vezetés által favorizált filmelőállító, rendező és téma szentháromsága lesz? Aczél György három T-jét, a fiatalabbaknak: „támogatott, a türt és a tiltott”, a gulyáskommunista „helyettes minisztrál” kései utódja, Szócs Géza kulturális államtitkár a három F el-vével újította meg az aczéli elvet („finanszírozandó, felejtethető, felejtendő”) 2010-ben. Hogy mi és ki lesz a „felejtendő”, sokan találgatják ezt manapság Budapesten. **Eörsi István** író 1981-ben, a lengyelországi helyzetet mintegy megirigyelve az Írószövetség kongresszusán egy kormányzati Cenzúrahivatal felállítását javasolta. Aki ismerte **Eörsit** – én ismertem –, az tudja, hogy rendíthetetlen ellenzéki, törölmetszett demokrata és végtelenül ironikus ember volt († 2005), de itt nem vicce-lődésről volt szó: azt javasolta „ne írókat tiltsanak be, hanem műveket”. Származási cenzus vagy sztálinista Központi Dra-maturgia vélhetően nem lesz Magyarországon megint, a po-litikai leosztások rendszeréhez nincs politikai ellenoldal, ám valakik nyilván meg fogják határozni azt, hogy kik és/vagy mik a „felejtendők” a filmszakmában is. Nekik is van vigasz, és nem csak a külföldön dolgozás!

Tavaly írtam egy cikket, *Szamizblog* volt a címe. Arról szólt, hogy az újságírókon, a médiamunkásokon, kiadókon, főszerkesztőkön fog múlni, mennyire engedelmessé en-nek a majdani (azóta komoly Európai Unió vitákat és módo-sítást – bár nem elégséges módosítást – kiváltó) törvénynek 2011. július 1-i hatálybalépése után. Külföldi szerver, blog, szamizdat – mint a hetvenes-nyolcvanas években – az álla-milag regisztrált blogok, a goszizdat (goszizblog) ellenében. A nem támogatott („felejtendő”) filmre is ez vonatkozik: ha nincs állami filmpénz, a támogatások állami megaproduk-ciókra, kurzusfilmekre mennek, akkor majd lesznek telefon-nal forgatott websorozatok, olcsó technikával készített doku-

[...]

TÚZIJÁTÉK

Október 14-én volt éppen huszonöt éve, hogy megjelent a *Magyar Narancs* első száma. Olyan jól lehetne nosztalgizálni. Középkorú fiúk, lányok benedvesedett tekintettel anekdotáznak, hogy milyenek is voltak az első lépések, hogyan güggyögött a lap, de nosztalgizálni ma nem lehet, valamint meg is történt már, nemegyszer.

„Színházi dramaturg és kulturális miniszter, topmenedzser és városarculati tanácsnok, filmrendező és író, főszerkesztő és publicista, a közszolgálati médiumot nyereséggé varázsló rádióelnök, főszerkesztő, publicista, író. Csúcsmenedzser és bizonytalan lábakon álló szabadúszó” – összegezett életutakat a *Népszabadságban* Pető Péter 2011 júliusában. Nemrég egy csehóban álltam, hallótávolságon belül két barátom, volt kollégám beszélgetett, szövegű idézetre teszek kísérletet: „... na felvesznek, dolgozol pár hetet, aztán kiderül, hogy narancsos voltál, és akkor kibasznak a picsába”. A közszolgálati médiumot nyereséggé varázsló rádióelnök, Such György mondja az idézett *Népszabadság*-összeállításban: „A sajtószabadság virágkora volt, hiszen a korábbi rendőrállamban nem volt szabad a sajtó. A nyelvezet, amit a *Narancs* bevezetett, aminek úttörője volt, felszabadító hatása volt.” No igen, az ideszakadt szabadságban, rendszerváltás utáni szabadságmámborban, a három évig formálisan főszerkesztő nélkül, bázisdemokratikus alapon működő szerkesztőség hitt abban, hogy véget ért a magyar átok, Kompország kikötött a nyugati stégnél, ha nincs is vége a Történelemnek, de legalább pozitív fordulatot vett, mert az volt az érzés, hogy átkerültünk a jó oldalára. Szerződéses forradalom, a kötelmi jog revolúciója,

egyezkedések rendszerváltása. De az újabb rendőrállamban sem szabad a sajtó, és a Fidesz nevű utódpárt nem felejtí el azt, hogy első saját médiaháborúja pont a *Magyar Narancs* volt 1992-93 magasságában. Melyet a *Magyar Narancs* megnyert; megőrizte nevét, nyelvét, és a mai napig fennmaradt.

Ez eddig jó.

Jó még, amit TGM írt bő tíz éve: „Szűk látókörű és szakbarbár irodalomtörténészek észre sem veszik, amit minden épelméjű magyar olvasó tud, hogy legújabb irodalmunkra nagyobb hatással volt a *Magyar Narancs*, mint a kül- és belföldi poézis együttvéve.” No igen, legalább a (sajtó)nyelvi rendszerváltás végrehajtatott, elemezték/tük már többen, a harmas forrásvidéket – amerikai sajtónyelv (New Journalism), az urbanus publicisztika vitriolja (*Toll, Szép Szó, Haladás*), aktuális flaszternyelv, etc. –, viccesen beszélni politikáról, západnyikmód képzelni a társadalomfejlődést, „osztályharcos alapon gondolkodni rockzenéről, a mainstream popkultúra alternatíváját bemutatni” (Marton László *Távolodó az említett összeállításban*), mert, mint azt jól tudjuk, a rock'n'roll nem egy tánc, az anarchista és punk gesztusok előremutatnak, a szabadság nem csak hedonizmus, a demokratikus elkötelezettség nem leereszkedő tett, hanem megélt alaptermészet. Ami persze visszaütött példányszámszerűen, de mi az *Eörsi Pistától* tanultuk a szél ellen pisálás művészetét. Mikor az első szám kijött, az olyan volt, mint a mennybemenetel: *Monikas Himmelfahrt*. Abban hittünk, hogy Magyarországból egy laza, nyugati hely lehet. (Nem lett.) Bozóki András 2003-ban lelkes cikket írt a korai *Narancsról* („Láthatatlan légió”, *ÉS*), később pedig azt nyilatkozta, hogy „a lap bizonyos értelemben fontosabb korszaka az életnek, mint a miniszterség”, ennek nyilvánvaló oka, hogy a szerzők „iszonyatos szabadságélményt kaptak a lapnál” (Bojtár B. Endre). A *role modelek* sem voltak akárcik:

[...]

lékezni: Stanley Kubrick: *The Shining*), arról értekezik, hogy vérző jávorszarvas szívet vitt Jack Nicholsonnak szülinapi ajiba. *Amor vincit omnia*, mindent legyőz a szerelem. És Anita mondta, hogy Thompsonnak gyereklány lelke van egy idősdő anyagos testében. Hosszú és kimerítő választ tudok adni, hogy miért „anyagost”, nem „kábitószerest”, „drogost” vagy „cuccost” fordítottam, de cudar a helyhiány, idézzük meg HST-t, mint gyereklányt!

* Kedves dr. Thompson!

Engemet Xaniának hívnak, nagyon szép vagyok és a családom nagyon gazdag. Nyolcéves vagyok és Törökországban élek. A tenger mellett élünk és unatkozom. Gyermekként kezelnek, de nem vagyok az. Készen állok a szökésre. Meg akarok házasodni, és magához akarok feleségül menni. Ezért is írom e levelet. Azt akarom, hogy szopja a mellem, és én az ölében táncolnék, miközben az anyám néz minket. Ő az egyik, aki erre bízta. Ő nagyon szereti magát, és én is nagyon szeretem magát.

Nyolcéves vagyok és a testem igen fejlett. Az anyám huszonhat és, fiú! Őt kéne látnia. Majdnem ikreknek nézünk ki, mint a nagymamámmal, aki még csak negyvenkét éves, és pont úgy néz ki, mint én. Azt hiszem, ő ugyanolyan örült, mint az anyám. Ők nagyon szépek, ahogy meztelenül sétálgatnak, és én is ilyen vagyok. Mi itt állandóan meztelenek vagyunk. Gazdagok vagyunk és a tenger olyan szép. Ha a tengernek agya lenne, kiszopnám belőle. De nincs neki. A tengernek nincs pénisz.

Miért van ez, Doki? Ha olyan okos, válaszolja meg ezt! Baszódjon meg. Tudtam, hogy nem segít nekünk. Kérem, küldjön három repülőjegyet most rögtön. Szeretem magát! Nem vagyunk kurvák. Segítsen rajtam! Tudom, hogy hamarosan látni fogom. Sokat utazunk. Az apám azt szeretné, ha feleségül venne. Ő hatvanhat éves, és Törökország vezető bankjainak a tulajdonosa. Az összesnek. Csodaszép, csodaszép esküvőnk lesz, ahol majd megmutat nekik meztelenül minket, és én majd táncolok, míg maga a mellemet szopja, és az apám sikoltozik. Ő, Istenem, mennyire szeretem! Az álmaink most vannak. Igen.

A maga bébije: Xania.

HELYEN fogyasszam az indián gombát, mondta a sámánhaver. Monument Valley lett a hely, navajo terület, western forgatási helyszín, az op. cit.-ben részletesen leíratik, ótestamentumi patriárka és őslakókat figyelő spanyol konkvisztádor lettem kardfogú tigrissel a hátam megett, innen származik megfigyelésem, hogy a mágikus (Borges) vagy a zsigeri (Bolaño) realizmus botanikai kérdés, mert mást ad az embernek a nyugati hemiszféra flórája, és ezt a fehér-angolszász-protestáns skriblerek legjobbjai is tudják. Van a megismerésnek pszichedelikus útja, ez számomra ekkor, az utolsó találkozás és a halálhír között vált az Emlékmű Völgyben nyilvánvalóvá. Aztán meghalt, mint Hemingway vagy Mishima (mondjuk nagyobb katonai parádé nélkül), a nevére 87, 400, 000 találatot ad ki a googli, a netes sajtó és a blogoszféra elképzelhetetlen nélkül, három hollywoodi film, tucatnyi életrajzíró szálasza a társadalmi és mentális féreglyukakat átfogó munkát.

- Hé bébi, nem akarsz átjönni ide és meztelenül úszkálni?

- Mit mondassz?

- Nagyon jól tudod, hogy értem, Édeske. A farkad hegyén akarok táncolni. Na mit gondolsz?

- Ó, Istenem, te hülye kurva! Már rég végeznem kellett volna veled.

- Hazudsz - mondta a nő. - Gyere át ide, és szívjunk el együtt egy kábitószeres cigarettát. - Ledobta kis vékony ruhácskáját és tökéletes karjait a vállalai fölé emelte, és leengedte a haját, egészen addig, míg a csipejéhez nem ért. - Xania vagyok - mondta. - A Szelek és a Punci Istennője.

Megdöbbsentem. Nehéz volt elképzelni, hogy ez a lány még csak nyolcéves. Legalább a duplájának látszott.

- Rendkívüli módon szépnek talállak - mondtam neki. - Valószínűleg megőrültem.

Nevetett és karnyújtásnyira táncolt, csak nekem. Keményen ittam azon az éjszakán és a hüvelykujjam nemrég eltört egy autóbalesetben. (...)

Ki volt ez a vad kis prosti? És miért én? Lehet, hogy valóban tizenéves lány vagyok egy öregedő anyagos testében... ám ettől még nem lettem per-

verz. – Ne aggódj – mondtam neki. – Nem akarok beléd hatolni, kedvesem – csak a hátadat akarom nyalogatni.

Megborzongott, úgy tűnt, mintha felragyogna a kaliforniai hajnal vékony fényében...

Részben az Adrián fordítottam a *trigger-hippie*-től *A félelem birodalmát*, drMáriással és b. családjával nyaralva egy olyan, akkor 10 éves Powerbookon, ahol, ha leütöttem a k-betűt, akkor rögtön kiírt 150-et, és ezt k-nként egyesével kellett törölnöm. A könyv remek szerkesztője Péczely Dóra volt, a **kötet versbetéteit Eörsi István fordította, a Szabolcs utcai kórházba** jártam be értük, a költő és műfordító ott járta az utolsó tangót Leukémia kisasszonnyal. Aztán már 2006 jött...

„Lejárt az idő. Sorry. *Mahalo.*”

2015

[...]